

Prof. Dr.
FİKRET EREN'E
ARMAĞAN

İNSAN HAKLARI KOMİTESİNE BİREYSEL BAŞVURU HAKKININ KABULÜ VE ULUSLAR ÜSTÜ YARGICIN ULUSAL YARGICIN YETKİSİNİ SINIRLAMASININ SONUÇLARI

Dr. Gürsel ÖZKAN*

I. GİRİŞ

Bilindiği gibi ülkemiz, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygun Bulunduğuna İlişkin 4.6.2003 gün ve 4867 sayılı Kanun ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygun Bulunduğuna İlişkin 4.6.2003 gün ve 4868 sayılı Kanun (İkiz Yasalar) 2003 yılında yürürlüğe girmiştir

1.3.2006 gün ve 5468 sayılı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'da 16.3.2006 tarihinde kabul edilmiştir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açıldıktan sonra, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti iki beyan¹ ile üç çekince² koymuş bulunmaktadır.

* Ankara 1. İdare Mahkemesi Üyesi

¹ Birinci beyan, "Türkiye Cumhuriyeti, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye ilişkin üç beyanının ve Sözleşmeye koyduğu çekincenin bu ihtiyari Protokol için de geçerli olduğu"na yöneliktir. İkinci beyan ise, "Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün birinci maddesini, Komiteye, Sözleşme'de yer alan haklardan herhangi birinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu iddia eden, Türkiye Cumhuriyetinin yargı yetkisine bağlı bireylerin şikayetlerini alma ve inceleme yetkisi verdiği şeklinde yorumlar" biçimindedir.

² a) Bireyler tarafından iletilen şikayete konu sorunun, başka bir uluslararası çözüm veya soruşturma usulü tarafından, zaten incelenmiş veya incelenmekte olduğu durumlara ilişkin şikâyet bildirimlerini kapsamadığı, b) Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girdiği tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içerisinde meydana gelebilecek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylardan kaynaklanan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimleri veya Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girdiği tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içerisinde meydana gelebilecek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylara ilişkin bir karardan kaynaklanan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimleri ile sınırlı olduğu, c) Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlal edildiği iddiasını taşıyan şikayetlerde, söz konusu Sözleşme'de garanti altına alınan haklar dışındaki haklara atıf yapılan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı yönünde çekince koyduğuna ilişkindir.

Ek İhtiyari Protokole ilişkin Kanunun gerekçesinde ise, 3 Şubat 2004 tarihinde ülkemiz tarafından imzalanan Ek İhtiyari Protokole 104 ülkenin taraf olduğu, Avrupa Birliğine (AB) yeni üye olan tüm ülkeler ile ülkemiz dışındaki aday ülkelerin (Romanya ve Bulgaristan) Ek İhtiyari Protokole taraf olduğu ve 2003 yılı AB Katılım Ortaklığı Belgesinde "Güçlendirilmiş Diyalog ve Siyasi Kriterler" başlığı altında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün onaylanmasının 2003-2004 yıllarında ülkemizin yerine getirmesi gereken hususlar arasında sayıldığı belirtilmiştir.

Bu makalede, İkiz Sözleşmeler olarak bilinen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin genel olarak tanıtımı yapılacaktır. İnsan Hakları Komitesine bireysel başvuru hakkını düzenleyen Ek İhtiyari Protokole ülkemizin koyduğu çekince ve beyanların, İnsan Hakları Komitesinin kararları dikkate alınarak hukuki bağlayıcılığının etkisi belirtilecek, Lozan Anlaşması ile kabul edilen Devlet ve toplum yapısının, Anayasanın 174. maddesinde koruma altına alınan inkılâp kanunlarının ve Cumhuriyetin laiklik ilkesinin korunup korunamayacağı açıklanacak, İnsan Hakları Komitesi kararları üzerine ulusal yargı mercileri önünde açılacak davalarda ulusal yargıcın yargılama yetkisi ve olası sonuçları üzerinde durulacaktır.

II. 1966 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ (İKİZ SÖZLEŞMELER)

Her iki Sözleşmenin Giriş bölümünde doğrudan İnsan Hakları Evrensel Bildirisine atıfta bulunularak, onun tarafından kabul edilen fikirlerle bağlantı kurulmaktadır. Ayrıca, *"insan topluluğunun tüm üyelerinin doğuştan sahip olduğu onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini"* oluşturduğu ifade edilerek, insan haklarının uluslararası barış ve güvenlik açısından önemi açıkça vurgulanmaktadır.

Sözleşmelerin aynı ifadelerle oluşturulan 1. maddelerinde ise daha önce Evrensel Bildiride yer almayan "halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı" (self-determination) ve "halkların kendi doğal kaynak ve zenginliklerine sahip olma ve bunları serbestçe kullanma hakkı" yer almaktadır.

A. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi³

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1966 yılında kabul edilmiş ve yeter sayıda imza ve onaya ulaşmasının ardından, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

³ 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı Resmi Gazete'de "Medeni ve Siyasi Haklar İlişkin Uluslararası Sözleşme" adıyla yayımlanmıştır.

Sözleşme, kendisiyle eş zamanlı olarak kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi⁴ ile birlikte, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan insan haklarının büyük bir kısmını, hukuki açıdan bağlayıcı bir uluslararası sözleşme ile düzenleme altına almıştır⁵.

Sözleşme'de, Evrensel Bildiride yer verilmemiş bulunan haklar da düzenlenmiştir. Bunların başında, halkların *self-determination* hakkı -bütün halkların kendi kaderini tayin hakkı- gelmektedir. Bundan başka, her türlü savaş propagandalarını ve ırklar arasında kin ve nefret duygularının ortaya çıkmasını yasalarla yasaklamak konusunda (madde 20/1,2) ve etnik, dini veya dile dayalı azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişilerin kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme veya kendi dillerini kullanma haklarından mahrum bırakılmayacağı hususlarında (madde 27), devletlere özel yükümlülükler getirilmektedir.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi kapsamında korunan haklar, yaşam hakkından (6. madde) kamusal katılım hakkına (25. madde), tüm halkların kendi kaderini tayin hakkından (1. madde) azınlık mensuplarının haklarına (27. madde) dek çeşitlilik göstermektedir. Taşıdığı isme karşın, Sözleşme dar anlamda 'medeni ve siyasi haklarla' sınırlı değildir⁶.

Sözleşmenin⁷ 2-5. maddeleri arasında, Sözleşmede düzenlenen tüm haklara yönelik olarak devletlerin temel yükümlülükleri düzenlenmiştir. Buna göre, her Sözleşmeci devlet, kendi ülkesinde bulunan ve yargı yetkisine tabi bütün bireylere hiçbir ayırım gözetmeksizin Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermekle yükümlüdür. Sözleşmenin 2. maddesinin 2. fıkrası, hukuk düzenleri henüz Sözleşmenin öngörmüş olduğu standartlara uygun olmayan devletlere önemli bir sorumluluk yüklemektedir⁸.

⁴ KAPANI Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları; Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.30-31; GÜNDÜZ Aslan, Milletlerarası Hukuk : Temel Belgeler – Örnek Kararlar, Beta Yayınları, İstanbul 1998, s.280.

⁵ GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 4. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul 2003, s. 329; Gündüz, Milletlerarası Hukuk, s. 280. Türkiye her iki Sözleşmeyi de yaklaşık yirmi dört yıl sonra 15.8.2000 tarihinde imzalamıştır.

⁶ HANSKI Rajja- SCHEININ Martin (Çev. Defne ORHUN), İnsan Hakları Komitesinin Emsal Kararları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s.2

⁷ Sözleşmenin Türkçe metni için bakınız. HANSKI - SCHEININ, s. 591-610; GÜNDÜZ, s.282.

⁸ Fıkraya göre, "Mevcut yasal tedbirlerin ya da başka tedbirlerin henüz yeterli olmadığı durumlarda, bu Sözleşmeye taraf olan her devlet, kendi anayasal kurallarına ve Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanmasını sağlamak bakımından gerekli olan yasama tedbirlerini ve öteki tedbirleri almakla yükümlüdür".

Buna göre, Sözleşme tarafından koruma altına alınan haklara hiçbir ayırım gözetmeksizin "saygı göstermek" ve bu hakları yine ayırım gözetmeksizin "sağlamak" yönünde genel bir ödev ile Sözleşme'ye yönelik her türlü ihlale karşı etkili ve icrası kabil bir hukuk yolu sağlamak yükümlülüğü bulunmaktadır⁹.

3. madde ise, erkeklerle kadınların Sözleşme'de yer alan bütün medeni ve siyasal haklardan eşit olarak yararlanmasını güvence altına almak yönünde bir yükümlülük getirerek Sözleşme'nin diğer hükümlerinin ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde uygulanması gereğini dile getirmektedir¹⁰.

Sözleşmenin III. Bölümünü oluşturan 6 ila 27. maddeleri arasında klasik haklar¹¹ ve temel özgürlükler güvence altına alınmıştır. Bu haklar, yukarıda ismi geçen hakların yanı sıra, işkence ve zalimane, insanlık dışı ve küçük düşürücü muamele yasağını (7. madde), kölelik, angarya ve zorla çalıştırma yasağını (8. madde), kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını (9. madde), sözleşmeden

⁹ 1981 yılında çıkarılan Genel Yorum No.3 (13). HANSKI – SCHEININ, s.4.

¹⁰ Mart 2004 tarihinde çıkarılan 31 sayılı Genel Yorum, 3 sayılı Genel Yorum'un yerini almıştır. 2000 yılında çıkarılan Genel Yorum No. 28 (68), HANSKI – SCHEININ, s.4.

¹¹ Üç kuşak haktan söz edilmektedir. Birinci kuşak haklar; insanın insan olarak doğuşu nedeniyle sahip olduğu, insan kişiliğinin, ailenin, konutun korunması, özel yaşamın güvenceye alınması, seyahat ve dolaşım özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü ile yurttaş hakları olarak bilinen siyasal hak ve özgürlüklerdir. Bu hak ve özgürlükler, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Hak Bildirgeleri gibi hukuk belgeleriyle tanınmış olup, doğal hukuk ve kutsallık ekseninde bireycilik değer sistemine dayanmaktadır. İkinci kuşak haklar; birinci kuşak haklar olarak belirtilen hak ve özgürlüklerden ancak belli kesimlerin yararlanmasının yerine sosyal devlet ilkesinin öne çıkması sonucunda herkesin/ toplumun tümünün yararlanması amacıyla "somut özgürlükler" in kabul edilmesi aşamasına geçilmiş ve borçlusu devlet olan sendika özgürlüğü, grev hakkı, çalışma, dinlenme ve sosyal güvenlik hakkı, yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, eğitim ve kültür hakkı gibi kaynakların yeterliliği ölçüsünde kabul edilen haklar kategorisidir. Üçüncü kuşak haklar ise; insan haklarının sadece devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarak uluslar arası topluluğun tümüne ilişkin bir sorun olarak kabul edilmesi sonucunu doğuran II. Dünya Savaşından sonraki dönemde yaşanan insan haklarının uluslararasılaşması aşamasında, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966 Medeni ve Siyasal Haklara ilişkin Uluslar arası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile teknik ve bilimsel ilerlemelerin yol açtığı tehlikelere karşı sadece bugünün insanı değil gelecek kuşakların da korunması amacıyla tanınan "dayanışma hakları" olarak isimlendirilen çevre hakkı, barış hakkı, gelişme ve insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkıdır. KABOĞLU İbrahim Ö., Çevre Hakkı, İmge Kitabevi, İstanbul 1996, s. 9-11. Üçüncü kuşak insan hakları arasında bireylerin bilgilendirme ihtiyacının bir sonucu olarak bilgi edinme hakkı da bir insan hakkı olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. ÖZKAN Gürsel, Demokratik Yönetime Geçiş-21. Yüzyıl Türkiye'si İçin Bir Kanun Önerisi, Tutibay Yayınları, Ankara 2001, s.152

doğan bir yükümlülüğü yerine getirmeme neticesinde hapis yasağını (11. madde), serbest dolaşım özgürlüğünü (12. madde), sınırdışı edilmeye karşı usulî güvenceleri (13. madde), adil yargılanma hakkını (14. madde), suç ve cezaların geçmişe yürütülmesi yasağını da içerecek şekilde ceza hukukunda kanunilik ilkesini (15. madde), yasalar karşısında kişi olarak tanınma hakkını (16. madde), özel hayatın, aile hayatının, konutun ve haberleşmenin korunmasını (17. madde), düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü (18. madde), fikir ve ifade özgürlüğünü¹² (19. madde), barışçı bir biçimde toplanma özgürlüğünü (21. madde), ailenin korunması ve eşlerin eşitliğini (23. madde) ve çocuk haklarını (24. madde) içermektedir.

Yaşam hakkı (6. madde) ölüm cezasının uygulanmasına ilişkin pek çok koşul ve sınırlama getiriyorsa da, ölüm cezasını tümüyle yasaklamamaktadır. Bu yasak Sözleşme'ye ek İkinci İhtiyari Protokol tarafından getirilmektedir¹³.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 4.6.2003 tarihli ve 4868 sayılı Uygun Bulma Kanunu ile kabul edilmiş ve pozitif hukukumuzdaki yerini almıştır. Sözleşmeye, Türkiye Cumhuriyeti 3 (üç) beyan¹⁴ ve bir çekince koymuştur. Çekince azınlıklarla ilgili olup, Lozan Barış Andlaşması'na ilişkindir¹⁵.

¹² Bu hüküm, ulusal, ırksal ya da dinsel nefret yaratacak fikirlerin savunulmasının yanı sıra savaş propagandasını da yasaklama yükümlülüğü getiren 20. madde ile birlikte düşünülmelidir. (HANSKI – SCHEININ, s.3.)

¹³ Sözleşmenin koruması, BM Genel Kurulu tarafından 15 Aralık 1989 tarihli kararıyla kabul edilen ve 11.7.1991 tarihinde yürürlüğe giren ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Sözleşmeye ek 2 No.lu Protokolle genişletilmiştir (Ek 2 Nolu Protokolün Türkçe metni için bakınız: HANSKI – SCHEININ, s.614-617.

¹⁴ Birinci beyan, "Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini, BM Yasası (özellikle 1. ve 2. maddeler) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğine", İkinci beyan, "Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'nin hükümlerinin yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulanacağını", Üçüncü beyan ise, Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın ve yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibarıyla onaylanmış bulunduğunu" beyan eder şeklindedir. T.B.M.M., Dönem: 22, Yasama Yılı:1, (S.Sayısı:150), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589), s.5-6

¹⁵ "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar". T.B.M.M., Dönem: 22, Yasama Yılı:1, (S.Sayısı:150), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589), s.6

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi¹⁶

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin de, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi, 2-5. maddeleri arasında Sözleşmeye taraf devletlerin temel yükümlülükleri düzenlenmiştir. Ancak Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinden farklı olarak, burada özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından bazı istisnalar getirilmiştir¹⁷.

Sözleşmeye göre, her devlet "*kendi imkanları ölçüsünde*" gerek tek tek gerekse uluslararası işbirliği yoluyla başta yasama tedbirleri olmak üzere varolan bütün uygun araçları tüketerek Sözleşmede tanınan hakları "*zaman içerisinde*" sağlamak yükümlülüğü altındadır (madde 2/1,3).

Bu açıdan bakıldığında Sözleşme, devletlere, bireyler açısından doğrudan doğruya kullanılabilir olan hukuki yükümlülükler yüklememekte, aksine ekonomik, sosyal ve kültürel haklar "*kaynakların mevcudiyeti*" şartına bağlanmakta ve zaman içerisinde devletlere bunları "*tedricen*" gerçekleştirme yükümlülüğü getirmektedir¹⁸.

Sözleşmede, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile aynı olan 1. maddesinde düzenlenen halkların self-determinasyon hakkı dışındaki düzenlenen bazı haklar şu şekildedir: Çalışma hakkı (madde 6), sendika ve grev hakkı (madde 8), sosyal güvenlik hakkı (madde 9), ailenin korunması (madde 10), uygun bir hayat standardı ve bunu geliştirme hakkı (madde 11), eğitim hakkı (madde 13), kültürel hayata katılma, bilimsel ilerlemelerden yararlanma ve bilimsel özgürlüklere saygı gösterilmesi hakkı (madde 15) vb.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile karşılaştırıldığında Sözleşme, oldukça zayıf bir denetim mekanizması öngörmektedir. Sözleşmeye uyulup uyulmadığının denetlenmesi için Sözleşmenin 16. maddesiyle sadece devletlerin belirli aralıklarla Ekonomik ve Sosyal Konseye sunmak zorunda oldukları rapor usulü getirilmiştir¹⁹.

¹⁶ "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme" 4.6.2003 tarihli ve 4867 sayılı Uygun Bulma Kanunu ile kabul edilmiş ve 11.8.2003 tarihli ve 25196 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁷ DÖNER Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. Ankara 2003, s.49

¹⁸ DÖNER, s. 49

¹⁹ Sözleşmeye taraf olan devletler, Ekonomik ve Sosyal Konseyin belirleyeceği program dahilinde belirli aralıklarla, kendi ülkelerinde Sözleşmede düzenlenen haklara yönelik olarak aldıkları tedbirleri ve bu alanda elde edilen gelişmeleri ve varsa gelişmeleri etkileyen zorlukları, hazırlayacakları raporla BM Genel Sekreterliği aracılığıyla Ekonomik ve Sosyal Konseye sunmak yükümlülüğü altındadırlar. (madde 16). Sözleşmenin 16/2 (c) maddesi gereği, aynı zamanda uzmanlık kuruluşlarının da üyesi olan taraf devletlerin sunmuş olduğu raporlar, Genel Sekreterlik tarafından bu kuruluşlardan ilgili olanlara da iletilmektedir. Hatta bunlar za-

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Sözleşme tarafından kendisine verilen yükümlülükleri yerine getirmek konusunda kendisine yardımcı olmak üzere, BM Andlaşmasının 68. maddesine göre, 1985 yılında ve 1985/17 sayılı kararıyla "*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi*" adıyla bir yardımcı organ kurmuştur²⁰.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne de, Türkiye Cumhuriyeti, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde olduğu gibi 3 (üç) beyan ve bir çekince koymuştur. Beyanlar aynı olup, sadece eğitim birliğinin korunması amacına yönelik çekince²¹ konulmuştur.

III. İNSAN HAKLARI KOMİTESİNE BİREYSEL BAŞVURU HAKKININ KULLANILMASINA İLİŞKİN EK İHTİYARI PROTOKOLE ÜLKEMİZİN KOYDUĞU ÇEKİNCE VE BEYANLARIN HUKUKİ DEĞERİ VE İNSAN HAKLARI KOMİTESİNİN ÇEKİNCE VE BEYANLAR KONUSUNDAKİ UYGULAMASI

A. İnsan Hakları Komitesine Bireysel Başvuru Koşulları

Bir şikayet dilekçesinin Komite tarafından incelenmek üzere kabul edilebilmesi için belli koşullara uyulması gerekmektedir²².

Öncelikle başvurunun diğer bir uluslararası soruşturma ve çözüm usulüne göre inceleniyor olmaması gereklidir (Ek Protokolün 2/2 (a) maddesi, İç Tüzük

man zaman Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından Genel Kurulun da önüne getirilebilmektedir (madde 21). Yine raporlar, Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından üzerinde çalışılmak üzere İnsan Hakları Komisyonuna da iletilebilmektedir. Fakat her halükarda sayılan bütün bu kurumlar, rapor hakkında bağlayıcı kararlar alamamakta sadece "genel tavsiyeler" ortaya koyabilmektedirler.

²⁰ Sözleşmeye göre devletler tarafından gönderilen raporların incelenmesi, 18 bağımsız uzmandan oluşan bu Komite tarafından yapılmakta ve inceleme sonuçları Komite tarafından her yıl hazırlamak zorunda olduğu raporlarla Ekonomik ve Sosyal Konseye sunulmaktadır. (DÖNER, s. 49)

²¹ Çekince, "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 13. maddesinin (3). ve (4). Paragrafları hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar" şeklindedir. T.B.M.M., Dönem: 22, Yasama Yılı:1, (S.Sayısı:148), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/434), s.7

²² (1) Nolu Ek İhtiyari Protokol uyarınca İnsan Hakları Komitesine başvuru koşulları ve başvurunun incelenmesi konusunda daha geniş bilgi için bakınız. DÖNER, s. 45-49; HANSKI - SCHEININ, s.16-31; GÜLMEZ Mesut, Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2004, s. 217-226.

madde 90/1e). Örneğin aynı zamanda Ek Protokole ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan devletler bakımından bu, olayın özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin önüne getirilmemiş olması anlamına gelmektedir.

Başvuru sadece bireyler tarafından yapılabilir (Ek Protokol madde 2). İnsan Hakları Komitesinin içtihatlarına göre, ne şahıs grupları (milli azınlıklar gibi), ne de birlikler (sendikalar ve tüzel kişiler gibi) başvuruda bulunabilirler.

Başvuruda bulunan, Ek Protokole taraf devletlerden birinin yargılama yetkisi altında bulunmalıdır. Başvuru bu devlete karşı yöneltilmelidir (Ek Protokol madde 1).

Başvuru, Sözleşmeyle garanti edilmiş hakların ihlali durumunda yapılmalıdır. Örneğin, mülkiyet hakkı Sözleşmede garanti altına alınmadığı için, kamulaştırmaya karşı yöneltilen bir başvuru reddedilir.

İhlalin devam ediyor olması da gerekmektedir. Ayrıca, devlete gerektiğinde bireyin hukuki konumuna müdahale izni veren bir hukuki durumun varlığı da ihlale eşit kabul edilmekte ve ihlalin başvuruda bulunana doğrudan zarar vermesi önem taşımaktadır.

Bunun dışında, başvuruda bulunanın sahip olduğu bütün iç hukuk yollarını tüketmiş olması gereklidir (Ek Protokol madde 5/2 b). İnsan Hakları Komitesinin içtihadına göre, iç hukuk yollarının sadece mevcut olması değil, aynı zamanda uygun bir şekilde başarı imkanını da sunması gerekmektedir.

Yine, Komite'ye yapılacak bireysel başvurunun, devlet bakımından Ek Protokolün yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olaylarla ilgili olması gerekmektedir.

B. Çekince ve Beyanların Hukuki Değeri ve İnsan Hakları Komitesinin Çekince ve Beyanlar Konusundaki Uygulaması

Ek İhtiyari Protokol²³, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin uygulanmasını izlemekle görevli²⁴ İnsan Hakları Komitesine²⁵ bireysel başvuru hak-

²³ Protokolün Türkçe metni için bakınız, HANSKI - SCHEININ, s.610-614.

²⁴ İnsan Hakları Komitesinin görevleri; üye devletlerin Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin raporlarını incelemek ve gerektiğinde somut tavsiyelerde bulunmak(devlet raporu usulü- madde 40), Sözleşmenin uygulanması ve hükümlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda genel yorumlar yapmak, Bir devletin Sözleşme ile üstlendiği yükümlülükleri ihlal ettiği iddiasıyla, diğer devlet tarafından yapılan şikayetleri incelemek (devletlerarası başvuru usulü – madde 41), Üye devletlerin Sözleşmede öngörülen ilke ve standartları nasıl uygulamaya koydukları ve ne sonuç aldıkları konusunda sundukları Raporları görüşmek ve tavsiyelerde bulunmak (ÜNAL Şeref, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 116) ve Sözleşmede kaydedilmiş hakların ihlalinin zarar görmüş bireylerin 1. Ek Protokole göre yapacağı bildirimlerin kabulü ve incelenmesi (bireysel başvuru usulü). Daha geniş bilgi için bakınız : DÖNER, s. 43-48.

²⁵ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 28. maddesiyle, Sözleşmede düzenlenen hak ve özgürlüklere, taraf devletlerin saygı gösterip göstermediğini denet-

kını düzenlemektedir. Protokole²⁶ taraf olan devlet, kendi yargı yetkisine tabi olan ve Sözleşmede kabul edilmiş bulunan haklardan herhangi birinin o taraf devlet tarafından ihlal edildiğini iddia eden bireylerin başvurularının, İnsan Hakları Komitesi tarafından kabul edilmesini ve incelenmesini kabul etmiş sayılır²⁷.

Gerek Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni gerekse Ek Protokolü yorumlama yetkisi, İnsan Hakları Komitesi'ne aittir. Yorumlama yetkisi ve görevi Sözleşme organı olan Komite tarafından yerine getirilmekte²⁸ ve ulusal makam ve mercilerin bu yoruma uygun davranma yükümlülüğü bulunmaktadır²⁹.

Görüşler olarak adlandırılan Komite kararlarının hukuki olarak bağlayıcı olacağına ilişkin bir Sözleşme hükmü bulunmamakla birlikte, Komite'nin görüşlerini yalnızca "tavsiye" olarak kabul edilmesi de mümkün değildir. Çünkü bu görüşler, Sözleşme hükümlerini yorumlamak ve onlara uygun davra-

lemek amacıyla, on sekiz üyeden oluşan bir İnsan Hakları Komitesi öngörülmektedir. 28. maddeye göre üyeler, yüksek ahlaki karakterleri ve insan hakları alanındaki kabul edilmiş uzmanlıklarından dolayı seçilirler. Seçimde kıtaların dengeli bir şekilde temsil edilmesi ve belli başlı hukuk sistemlerinin temsiline dikkat edilmektedir (madde 31). Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilirler ve yeniden seçilmeleri mümkündür (madde 32/1). Ayrıca, Komite, Sözleşme'ye taraf devletlerce aday olarak gösterilen ve taraf devletlerin katılacağı bir toplantıda seçilen, ancak şahsi sıfatlarıyla görev yapacak olan 18 bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Seçilmiş bulunan Komite üyesi, görevine başlamadan önce, görevlerini "tarafsız ve vicdanına göre" yürüteceği yönünde ant içer (38. madde).

²⁶ 3 Şubat 2004 tarihinde New York'da imzalanan "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol"ün, beyanlar ve çekincelerle birlikte onaylanması uygun bulunmuştur.

²⁷ Protokolün 12. maddesine göre, Protokole taraf olan bir devlet herhangi bir zamanda BM Genel Sekreterine yapacağı yazılı bir bildirimle Protokolü tek tarafı olarak feshedebilir ve bu fesih bildiriminden itibaren üç ay sonra yürürlüğe girer.

²⁸ GEMALMAZ, s.744.

²⁹ Ayrıca, insan hakları belgelerinin yorumu bakımından, 23.5.1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümleri esas alınmaktadır. 27.1.1980 tarihinde yürürlüğe giren Viyana Sözleşmesi 31., 32. ve 33. maddelerinde bir anlaşmanın nasıl yorumlanacağını düzenlemiştir. Buna göre; iyi niyetle, terimler olağan anlamına uygun olarak, ve anlaşmanın konu ve amacı ışığında yorumlanır. Gerekliğinde, hangi belge söz konusu ise, onun hazırlanması sürecindeki çalışmalara da başvurulabilir. Ayrıca, belgeler, bir bütün olarak ele alınır ve spesifik hükümler de o belgenin mantığına uygun düşecek çerçevede yorumlanır. Bir de, belgeler günümüz koşulları ışığında yorumlanır; ki böylelikle, bunlar birer yaşayan belge kimliğine kavuşurlar. Nihayet, belgeler işlerlik ve etkinlik ilkesi ışığında yorumlanır. GEMALMAZ, s. 745.

nılıp davranılmadığını denetlemek amacıyla Taraf Devletler tarafından kurulan ve seçilen yarı yargısal bir uluslar arası kurumun nihai kararlarıdır³⁰.

Dolayısıyla, kendisini gönüllü bir şekilde böyle bir mekanizmaya tabi kılan bir devletin, önce bir başvurudaki iki taraftan biri olmayı kabullenip, ardından da Komite'nin görüşlerini aldıktan sonra, Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediği konusunda Komite'nin aldığı tavrın yerine kendi yorumunu getirmesi bu mekanizmanın önkoşullarıyla bağdaşmayacaktır. Bu nedenle, İnsan Hakları Komitesi önüne bireysel başvuru hakkı kullanılarak götürülen davalar ile ilgili olarak Komite'nin verdiği kararların/sunduğu görüşlerin, Sözleşme'nin uluslararası hukuk çerçevesinde yetkili bir makam tarafından yorumlanması şeklinde algılanması gerekmektedir³¹.

Komite, inceleme sonunda vermiş olduğu kararda devletlere, görüşlerin gerçekleştirildiğine ilişkin bilgi vermeleri gereken bir süre belirlemekte³² ve saptadığı ihlal ile ilgili olarak "*etkili hukuk yolunu*" da göstermektedir. İhlalden sorumlu olan devletin, bu hukuki yolu sağlamak konusunda uluslar arası hukuk kapsamında hukuki bir yükümlülüğü bulunduğunu da belirtmekte ve dava kapsamında neyin etkili hukuk yolu³³ olduğuna ilişkin kendi görüşünü de ayrıca açıklamaktadır.

Komite'nin kararlarının etkili kılınmasını ve uygulanmasını sağlamak için 1990 yılında izleme usulünün daha etkin yürütülmesi bakımından "*özel raporörlük*" kurumu oluşturulmuş bulunmaktadır. Özel Raporör, başvuruda bulunanların gerekli düzeltmelerin yerine getirilmediğine ilişkin şikayet mektupları hakkında Komiteye bilgi vermekte ve ilgili devletlerle görüşlerin uygulanması yönünde hareket edilmesi amacıyla ilişki kurmakta³⁴, ayrıca, Komite, devletlerin geciktirici tutumlarını engel olmak amacıyla kamuoyu oluşturmak için Komite Başkanının düzenli olarak gerçekleştirdiği basın toplantılarından da yararlanmaktadır³⁵.

³⁰ HANSKI - SCHEININ, s.29.

³¹ HANSKI - SCHEININ, s.29.

³² "Komite, bu Görüşler'e hüküm kazandırmak için alınan önlemler hakkında 90 gün içerisinde Taraf Devlet'ten bilgi almayı ummaktadır. Taraf Devlet'ten ayrıca, Komite'nin Görüşleri'ni yayınlaması da beklenir". Aleksander Zheludkov – Ukrayna (Başvuru No. 726/1996), HANSKI - SCHEININ, s.31.

³³ Komite'nin etkili hukuk yolu olduğu konusundaki açıklaması, örneğin ölüm cezasının başka bir ceza ile ikame edilmesinden yahut salıverilmeden tazminata yahut yeniden yargılanmaya uzanan bir çeşitliliğe sahiptir. HANSKI - SCHEININ, s.30.

³⁴ DÖNER, s. 48.

³⁵ AKILLIOĞLU Tekin, İnsan Hakları-I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara 1995, s.397.

Sözleşme'nin iç hukuka etkisine ilişkin olarak Komite, 1981 yılında 3 (13) sayılı Genel Yorum'da bulunmuştur. Buna göre, Sözleşme her ne kadar, içerdiği hükümlerin ulusal hukuk sistemleriyle resmi olarak bütünleştirilmesinin nasıl sağlanacağı konusunda bir zorunluluk getirmiyorsa da, tüm Taraf Devletler açısından Sözleşme'de tanınan haklara "*saygı göstermek*" ve bu hakların "*uygulanmasını sağlamak*" yükümlülüğü getirmektedir³⁶.

İnsan hakları, insan değerini korumayı ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini amaçlayan üstün kurallar bütünü olup, bütün ülkelerde devlet birey ilişkilerinin belirleyicisi, uluslararası düzeyde ise dünyada barış ve adaletin temelidir³⁷. Ayrıca, Tahran Bildirisinin 13. maddesinde, "insan hakları ve temel özgürlükleri bölünmezdir. Bölünmezlik kuralı nedeniyle, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanımından yararlanma olmaksızın, medeni ve siyasal hakların tam olarak gerçekleşmesi mümkün değildir"³⁸ hükmü yer almaktadır.

Yine, BM Genel Kurulunun 16.12.1977 tarihli ve 32/130 sayılı Kararı uyarınca, bütün insan hakları ve temel özgürlükler, birbirine bağlı ve bölünmezdir; medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tümüne birden, koruma, uygulama ve geliştirme konularında eşit özen ve gerekli itibar gösterilmelidir. BM'nin düzenlediği 14-25. 6. 1993 tarihli Dünya İnsan Hakları Konferansında kabul edilen "Viyana Bildirisi ve Etkinlik Programı"nın 5. maddesine göre de, "bütün insan hakları evrenseldir, bölünmezdir, birbirine bağlıdır ve birbiriyle ilişkilidir"³⁹.

Çekince koyma, bir devletin onaylama yada katılma sırasında Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini tek taraflı olarak değiştirmesine olanak veren bir mekanizma olup, andlaşmaya taraf olan bir devletin o andlaşma yapılırken bazı hükümlerinin etkisini kendisi bakımından değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik tek taraflı bildirimidir⁴⁰.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşme'si çekincelere izin verilmesi konusunda herhangi bir hüküm taşımamaktadır. Bu nedenle, çekinceye antlaşmalar hukukuna ilişkin genel kurallar⁴¹ uygulanmaktadır. Ancak, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşme'si, bireylerin yararına yapılan bir insan hakları ant-

³⁶ HANSKI - SCHEININ, s.32.

³⁷ AKILLIOĞLU, s. 19-20

³⁸ BM'nin 22.4-13.5. 1968 tarihleri arasında toplanan Tahran Konferansı sonucunda yayınlanmıştır. GEMALMAZ, s. 752.

³⁹ GEMALMAZ, s. 753.

⁴⁰ SUR Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2000, s.56; Ancak bazı andlaşmalar çekinceye cevaz vermemektedir. Örneğin, BM Andlaşması bu türdendir. SUR, s.57; Çekincenin diğer tarafların kabulüne bağlı olup olmadığı, andlaşmada belirlenmektedir. SUR, s.57

⁴¹ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (1969), HANSKI - SCHEININ, s.8.

laşması olması nedeniyle karşılıklılık esasına dayalı hak ve yükümlülükler öngören akdi nitelikteki uluslararası antlaşmalardan farklıdır⁴².

Sözleşme'nin 5. maddesine göre, Sözleşme hükümlerinin, Sözleşme haklarını bizzat Sözleşme tarafından izin verilen ölçü dışında geçersizleştirme yada kısıtlama amacıyla kullanılmasının yasaklanmaktadır. Yine, Sözleşme'nin, ulusal yada uluslararası hukuk tarafından Sözleşme'den daha geniş ölçüde getirilen temel bir hakkı sınırlama amacıyla kullanılması yasaklanmaktadır.

İnsan Hakları Komitesi de, taraf Devletin ulusal hukukunun uygulanmasına Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri karşısında öncelik vermesini Sözleşmeyle bağdaşmaz nitelikte bulmaktadır⁴³.

Sözleşme'nin insan haklarına ilişkin olması nedeniyle doğasından kaynaklanan nedenlere dayalı olarak, antlaşmalar hukukuna ilişkin genel kurallar belli değişikliklere uğramaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinin uygulamasında, diğer uluslar arası sözleşmelerde olduğu gibi vatandaşlık önem taşımamaktadır. Yani Sözleşmeler, vatandaş veya yabancı, taraf devlette bulunan bütün kişiler hakkında etki ve sonuç doğurmakta, taraf devletler kendi yetki alanında bulunan herkese, Sözleşmelerde belirtilen hak ve özgürlükleri tanımak zorunda bulunmaktadır.

Geleneksel olarak uluslararası sözleşmelerde esas alınan "karşılıklılık" ilkesi de, Sözleşmeler bakımından hiçbir önem taşımamaktadır. Yani bir devlet insan haklarına saygı göstermeyi, diğer taraf devletlerin de saygı göstermesi koşuluna bağlayamamaktadır.

Bununla birlikte, taraf devletler Sözleşmeler ile koruma altına alınan hak ve özgürlükleri, ulusal hukuklarına dahil etme yükümlülüğü altına girmiş olup, Sözleşme hükümlerinin, ulusal hukukun bir parçası olup olmaması yada ulusal mevzuat arasındaki yeri önem taşımamakta⁴⁴, Sözleşmelerin bağlayıcı etkisi bulunmaktadır.

Yine, insan haklarına ilişkin uluslar arası belgeleri kabul eden bütün devletler, olağanüstü durumlarda bile, belirtilen hak ve özgürlüklere saygı göstermek/bu yasaklara uygun davranmak zorundadır⁴⁵.

Bu nedenle, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesine, insan hakları ihlalleri nedeniyle mağdur olan bireylerden gelen şikâyetleri kabul etme ve inceleme yet-

⁴² HANSKI - SCHEININ, s.8.

⁴³ HANSKI - SCHEININ, s.433.

⁴⁴ ÜNAL, s. 147

⁴⁵ ÖZKAN Gürsel, Hukuk Devleti ve Yargı Denetimi, Saydam Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1995, s.157

kisi verilmiş bulunan, Ek İhtiyari Protokol'e konulan beyanların ve çekince-
nin niteliğinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Ek ihtiyari Protokole konulan birinci beyan, "Türkiye Cumhuriyeti, Me-
deni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye ilişkin üç beyanının
ve Sözleşmeye koyduğu çekincenin bu ihtiyari Protokol için de geçerli oldu-
ğuna" yöneliktir.

İkinci beyan ise, "Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün birinci maddesini,
Komiteye, Sözleşme'de yer alan haklardan herhangi birinin Türkiye Cumhu-
riyeti tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu iddia eden,
Türkiye Cumhuriyetinin yargı yetkisine bağlı bireylerin şikayetlerini alma ve
inceleme yetkisi verdiği şeklinde yorumlar" biçimindedir.

Çekinceler ise, "Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün 5/2 (a) sayılı madde-
sine, Komite'nin yetkisinin:

a) bireyler tarafından iletilen şikayete konu sorunun, başka bir uluslara-
rası çözüm veya soruşturma usulü tarafından, zaten incelenmiş veya ince-
lenmekte olduğu durumlara ilişkin şikâyet bildirimlerini kapsamadığı,

b) Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girdiği tarihten
sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içerisinde meydana gelebile-
cek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylardan kaynaklanan ihlal iddialarına
ilişkin şikayet bildirimleri veya Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından
yürürlüğe girdiği tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içe-
risinde meydana gelebilecek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylara ilişkin
bir karardan kaynaklanan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimleri ile sı-
nırlı olduğu,

c) Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. mad-
desinin ihlal edildiği iddiasını taşıyan şikayetlerde, söz konusu Sözleşme'de
garanti altına alınan haklar dışındaki haklara atıf yapılan ihlal iddialarına
ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı yönünde çekince koyar" olarak
belirlenmiştir.

Birinci beyanın konusu, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası
Sözleşmeye konulan üç beyan⁴⁶, halkların kendi kaderini tayin hakkı olan
self determinasyon hakkı, Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hü-
kümelerini saklı tutulması, Kıbrıs Rum Kesimi gibi diplomatik ilişki kurma-
dığımız ülkelere karşı geçerli olmayacağı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
gibi ülkesel sınırlarımız dışındaki bireysel başvurular için geçerli olmayaca-
ğına ilişkindir. Çekince ise, ayrımcılık yasağına⁴⁷ yönelik bulunmaktadır.

⁴⁶ Bakınız. Dipnot No: 19

⁴⁷ Ayrımcılık yasağı konusunda Komite, 1989 yılında çıkarttığı 18 (37) sayılı
Genel Yorumunda, Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin
Uluslararası Sözleşmeye atıf yapmakta ve "ayrımcılık ifadesinin; ırk, renk, cin-

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik, Sözleşmede çapraz kesişen bir nitelik göstermektedir. Ayrımcılık yasağı, Sözleşmenin 3. ve 26. maddelerinin yanı sıra, 2. maddesinin 1. fıkrasında yer alan devlet yükümlülüklerine dair genel hükümde; 4. maddedeki askıya alma hükmünde; 14. maddenin 1. fıkrasında yer alan adil yargılamayla ilgili genel hükümde ve 20., 23., 24. ve 25. maddelerde açıkça atıf yapılmak suretiyle düzenlenmiş bulunmaktadır.

Bu noktada özellikle belirtilmesi gerekir ki, İnsan Hakları Komite'si, getirilen bir çekincenin Sözleşme'nin yada İhtiyari Protokol'ün konusuna ve amacına aykırı olduğuna ve bu yüzden de hukuki bir etkisi bulunmadığına karar verebilmektedir⁴⁸.

İnsan Hakları Komitesi, bir çekincenin Sözleşme'nin konusuna ve amacına aykırı olup olmadığı ve belirli koşullar altında, hukuki geçerliğinin bulunup bulunmadığı sorusunu incelemeye yetkili olduğu görüşünü, Sözleşme'nin veya Ek İhtiyari Protokoller'in onaylanması yada katılma sırasında konan çekincelere yada Sözleşme'nin 41. maddesi uyarınca yapılan beyanlara ilişkin olarak 1994 yılında çıkarılan 24 (52) sayılı Genel Yorum'da açıklığa kavuşturmuştur.

Çekince ve beyanlar konusundaki ayrıntılı Genel Yorum'un 6. ve 18. paragrafı şöyledir⁴⁹:

"Çekince konulmasının yasaklanmış olmaması, her çekincenin kabul edileceği anlamına gelmemektedir. Sözleşme ve birinci İhtiyari Protokol kapsamındaki çekinceler meselesi uluslararası hukuk tarafından düzenlenmektedir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 19. (3) maddesi bu yönde rehber niteliğindedir. Bu maddeye göre, bir çekince antlaşma tarafından yasaklanmamış yahut özel olarak izin verilmiş çekinceler kategorisine giriyor ise, Devlet, antlaşmanın konusuna ve amacına uygun düşecek şekilde çekinceyi koyabilir. Ancak, diğer bazı insan hakları antlaşmalarının aksine Sözleşme, çekincelerin yorumu ve kabul edilebilirliğine ilişkin konu ve amaç testine açıkça atıfta bulunmamaktadır".

"Belirli bir çekincenin Sözleşme'nin konusuna ve amacına uygun olup olmadığını belirlemek kaçınılmaz olarak Komite'ye düşmektedir. Bunun

siyet, dil, din, siyasi yada başka fikir, ulusal yada toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi her hangi bir temele dayanan ve bütün hak ve özgürlüklerin, bütün insanlar tarafından eşit bir şekilde tanınmasını, yararlanılmasını ve kullanılmasını engelleme ya da zorlaştırma amacına veya etkisine sahip olan her türlü farkı, ihracı, sınırlamayı yada tercihi belirtir şekilde anlaşılması gerektiğine inanmaktadır". HANSKI - SCHEININ, s.444.

⁴⁸ BARRY Stepken Hanvard - Norveç (Başvuru No. 451/1991), 15 Temmuz 1994 tarihli kabul edilebilirlik kararı, İnsan Hakları Komitesi Raporu, Cilt II, GAOR, Kırk dokuzuncu Oturum, Suppl. No. 40 (A/49/40), ss. 146-154, paragraf 6.1.(HANSKI - SCHEININ, s.26.)

⁴⁹ HANSKI - SCHEININ, s. 9-10.

sebebi kısmen, yukarıda da açıklandığı üzere, bu görevin insan hakları antlaşmaları söz konusu olduğunda taraf Dev-letler'ce yerine getirilmesi uygun olmayan bir görev olmasıdır; kısmen de, Komite'nin işlevlerini yerine getirirken bu görevi de yerine getirmekten kaçınamayacak olmasıdır. Komite, 40. madde kapsamında bir Devlet'in Sözleşme'ye uyup uymadığını ya da birinci İhtiyari Protokol kapsamında getirilmiş bir başvuruyu inceleme ödevinin kapsamına karar verebilmek için, bir çekincenin Sözleşme'nin konusu ve amacı ile genel olarak uluslararası hukuka uygun olup olmadığına dair bir görüş edinmek zorundadır. İnsan hakları antlaşmalarının özel niteliğinden ötürü, bir çekincenin Sözleşme'nin konusuna ve amacına uygunluğu nesnel bir şekilde, hukuk ilkelerine atıfta bulunarak saptanmalıdır ve Komite bu görevi yerine getirmek için oldukça uygun bir pozisyonda yer almaktadır. Kabul edilemez niteliğe sahip bir çekincenin olağan sonucu, çekinceyi getiren taraf açısından Sözleşme'nin yürürlüğünün ortadan kalkması olarak değil, söz konusu çekincenin ayrılabilmesi, yani çekinceyi getiren taraf açısından Sözleşme'nin çekinceden yararlanmaksızın işlemesi şeklinde ortaya çıkacaktır".

Komite verdiği bir kararında⁵⁰ Taraf Devlet'in, ölüm cezasına mahkûm edilmiş kişilerin İhtiyari Protokol tarafından getirilen başvuru mekanizmasına erişimini engelleyen çekincesini hukuki geçerlikten yoksun bulmuş ve söz konusu çekincenin, Komite'yi bu durumdaki bir kişinin başvurusunu kabul etme ve inceleme yetkisinden alıkoymadığına kanaat getirmiştir.

IV. ULUSLARÜSTÜ YARGICIN ULUSAL YARGICIN YETKİSİNİ SINIRLAMASI VE İNSAN HAKLARI KOMİTESİ KARARLARI ÜZERİNE ULUSAL YARGI MERCİLERİ ÖNÜNDE AÇILACAK DAVALARDA ULUSAL YARGICIN YARGILAMA YETKİSİ

Uluslararası örgütler bünyesinde alınan kararlar, örgüte üye ülkeleri doğrudan bağlamamakta, bu kararlar yöneldiği üye devletler tarafından uygulamaya konulmak suretiyle etkili sonuç doğurmaktadır. Burada önemli olan nokta, ilgili devletin kararı uygulamaya koymaması halinde '*uluslararası sorumluluğunun*' söz konusu olacağıdır.

Ulusal düzeyde yetkili organların, uluslararası örgüt kararlarını iç hukuklarında yürürlüğe koymaları, ulusal yetkilerin(yasama, yürütme ve yargı yetkisi) uygulanmasına getirilen kısıtlama niteliğindedir. Bununla birlikte, ulusal planda yetkili olan yasama yada yürütme organı uluslararası örgüt karar-

⁵⁰ Komite, Ratvle Kennedy - Trinidad ve Tobago (Başvuru No. 845/1999) davasında kabul edilemez niteliğe sahip çekincelerin ayrılabilmesi görüşünü ortaya koymuştur. (HANSKI - SCHEININ, s.10).

larının iç hukukta uygulanması konusunda da ‘yetkili’ durumunda bulunmaktadır.

Nitekim, bu yetkiye dayanılarak, ülkemiz; insan hakları alanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmaları, Anayasanın 90. maddesinde düzenlenen milletlerarası andlaşmalara ilişkin hükümlere 2003 yılında yapılan değişiklik ile eklenen son fıkrasında, “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş *temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” hükmü uyarınca ulusal hukuk sistemimize dahil etmiştir. Ayrıca Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü başlıklı 11. maddesinde, “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır*” denilmektedir.

Yine, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu⁵¹, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu⁵² ve İdari Yargılama Usulü Kanunu⁵³’nda 2003 yılında “yargılama-

⁵¹ 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 327. maddesine 23/01/2003 tarihli ve 4793 sayılı Kanun ile eklenen “Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu halde, muhakemenin iadesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir” hükmü yeni Kanun ile de korunmuş ve 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununun Yargılamanın Yenilenmesi başlıklı 311. maddesinde, hükümlü lehine yargılamanın yenilenmesi nedenleri arasında (f) bendi olarak, “Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir” hükmüne yer verilmiş, “birinci fıkranın (f) bendi hükümleri, 4.2.2003 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararları ile, 4.2.2003 tarihinden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır” denilmiştir.

⁵² 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun İadei Muhakeme başlıklı 445 . maddesine 23.01. 2003 tarihli ve 4793 sayılı Kanunla eklenen “hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması” nedenine yer verilmiştir.

⁵³ 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun yargılamanın yenilenmesi başlıklı 53. maddesine 15.7.2003 tarihli ve 4928 sayılı Kanun ile eklenen “Hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması” nedenine yer verilmiştir.

nın yenilenmesine” ilişkin değişiklikler yapılmış ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı ile ihlalin varlığı tespit edilirse, artık bu durum, usulüne uygun başvurulması halinde yargılamanın yenilenmesi nedeni sayılmıştır.

Bu durumda, bireysel başvuru hakkının kullanılması suretiyle İnsan Hakları Komitesine yapılacak hak ihlali iddialarının incelenmesi sonucunda verilecek ihlal kararlarının uygulanması istemlerinde, yukarıda hükmüne yer verilen Anayasanın 90. maddesine dayanılarak yapılacak “yargılamanın yenilenmesi” taleplerinin İnsan Hakları Komitesi kararları içinde ileri sürülmesi ve ulusal mahkemeler tarafından Anayasanın 90. maddesi ve 11. maddesi hükmü dikkate alınarak kıyas yoluyla “yargılamanın yenilenmesi nedeni” olarak kabul edilmesi olanaklı bulunmaktadır.

Bunun sonucu olarak, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile ulusal hukuk sistemi arasındaki etkileşim artacak, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin ulusal hukuk sisteminin bir parçası olduğu daha belirli bir nitelik kazanacaktır. Dolayısıyla yargı organları Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ni ve İnsan Hakları Komitesi kararlarını dikkate almaya daha fazla özen gösterecektir.

Ülkemizde insan hakları kamuoyu adı altında örgütlü faaliyetlerin varlığı ve bir de buna uluslararası kurum ve kuruluşların özellikle Avrupa Birliği kurumlarının duyarlılığı ve gündem oluşturmak suretiyle etkisi de dikkate alınırsa, baskı altında yapılacak bir yargılamada, ulusal yargı mercilerinin ne tür karar vereceğini tahmin etmek hiçte güç olmayacaktır.

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsan hakları II. Dünya Savaşına kadar sadece devletlerin bir iç işi olarak görülmüş, devletler hukuku ise klasik anlamda devletlerarası ilişkileri düzenleyen, devletlerin egemenlik hak ve bölgelerini belirleyen bir disiplin olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış, II. Dünya Savaşından sonra temelinden değişmiş bulunmaktadır.

Devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, bununla birlikte, uluslararası toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmeleri için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak zorundadırlar.

Günümüzde insan hakları, sadece ahlaki bir yükümlülük olmaktan çıkmış, siyasi bir anlam ve içerik de kazanmıştır. Bu anlayış, insan haklarının yanlış yorumlanarak siyasete alet edilmesi tehlikesini de birlikte getirmiştir. Öyle ki, günümüzde insan haklarının insanları korumak için değil, belirli

siyasi amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanıldığı, günlük politikalara hatta parti politikalarına alet edildiği⁵⁴ açık bir şekilde görülmektedir.

Uluslararası toplumun, Birleşmiş Milletler aracılığı ile, devletlerin iç işlerine özellikle 'insani' amaçlarla müdahale edebileceği de kabul edilmektedir⁵⁵. İnsani müdahale konusunda uluslararası toplumun herhangi bir davet olmadan harekete geçmekteki istekliliği, uluslar arası sistemin geleneksel temeli olan 'iç işlerine karışmama' ilkesinin değerini azaltmış bulunmaktadır.

Anayasanın Başlangıç bölümünde, "Türk Vatanı ve Milletinin ebedî varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda..." anlaşılıp uygulanacağı belirtilmiş, Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen 2 inci maddesinde, "...başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devleti... olduğu hükme bağlanmıştır.

Yine Anayasanın 13 üncü maddesinde, "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz." hükmü, 14 üncü maddesinde, "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamayacağı" hükmü bulunmaktadır.

Anayasanın 174. maddesinde de, "Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen⁵⁶ inkılâp

⁵⁴ ÜNAL, s. 35

⁵⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -Küreselleşme- Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, s.56

⁵⁶ 1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu; 2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun; 3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; 4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü; 5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmîlîl Erkamın Kabulü Hakkında Kanun; 6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun; 7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun; 8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz” hükmü yer almaktadır.

Diğer taraftan, 1923 Lozan Antlaşması ile azınlıkların korunması anayasal ilke olarak ve tam bir eşitlik içinde kabul edilmiştir. Lozan Andlaşması ulusal azınlık yaklaşımını benimseyerek bu kavramı Müslüman olmayan uyruklar ile sınırlandırmıştır. Lozan’a Ek mektuplar ile 1914 tarihinden önce var olan ve resmen tanınmış olan dini-hayri yabancı kuruluşlar hakkında güvence verilmiştir. Dış ülkelerdeki Türk azınlıklardan yalnızca Yunanistan’daki Batı Trakya Türkleri ile Bulgaristan’da yaşayan Türkler hakkında azınlık statüsü andlaşmalar ile tanınmış olup, Lozan Barış Antlaşmasıyla 18 Ekim 1925 günlü Türkiye ve Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşmasında sayılanlar dışında Türkiye’de azınlık yada ulusal azınlık bulunmamaktadır.

Lozan görüşmelerinde⁵⁷ azınlıklar karşı tarafı oluşturan devletlerin üzerinde önemli durdukları bir konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun temeli olan ve uluslar arası toplum tarafından imzalanarak yeni bağımsız Türk Cumhuriyetinin hukuki dayanağı olarak kabul edilen Lozan Andlaşmasında oluşturulan siyasi-hukuki statüye göre, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayanlar için, yani gayrimüslimler için kabul edilmiş ve böyle kullanılmıştır. Bunun dışında herhangi bir etnik ya da kültürel bir grup, kesim ya da kökenden gelenler azınlık olarak kabul edilmemiştir.

Lozan Barış Andlaşmasının 39. maddesinin 5. ve 6. fıkralarında, “Türkiye vatandaşlarından hiç birinin gerek özel yada ticari ilişkilerde, gerek din, basın veya her türlü yayın hususunda ve gerek genel toplantılarda her hangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir kayıt konmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe’den başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar gösterilecektir” denilmiş, 41/1. maddesinde de, “genel öğretim konusunda, Türkiye Hükümeti Gayrimüslim vatandaşların önemli bir oran içinde yaşadıkları şehirler ve ilçelerde bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle öğrenim görmelerini sağlamak için uygun kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm Türkiye Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır” şeklindeki hükümlere yer verilmiştir.

⁵⁷ 21 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923 tarihinde bir antlaşma ile sonuçlanmış, Konferansa Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sovyet, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan katılmış, Amerika ise konferansta bir gözlemci bulundurmıştır.

Anayasa Mahkemesi de çeşitli kararlarında, antlaşmalar ile tanınmış azınlıklar dışında azınlık tanınmasının Anayasamız ve kamu hukuku anlayışımız bakımından mümkün bulunmadığını vurgulamıştır⁵⁸.

Ulusal hukukta durum bu olmakla birlikte, 1.2.1998 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi⁵⁹ nin referans aldığı, Ulusal yada Etnik veya Dini veya Ana Dil Bakımından Azınlıklar başlıklı 18 Eylül 1992 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 47/135 sayılı kararında⁶⁰, azınlıklar; 'etnik, dini yada ana dil bakımından ulusal çoğunluktan farklı olan topluluklar' olarak kabul edilmektedir.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesine göre; etnik, dinsel yada dil azınlıklardan söz edilmekte olması ve bu azınlıklara mensup kişilerin, kendi guruplarının diğer üyeleri ile birlikte kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerini öğretmek ve uygulamak, kendi dillerini kullanmak haklarından yoksun kılınamayacaklarının kabul edilmiş bulunması karşısında, ülkemizin Avrupa Birliği üye adaylığının getirdiği sürecin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir⁶¹.

⁵⁸ Anayasa Mahkemesinin 10.7.1992gün ve E. 1991/2 K.1991/1 sayılı kararı, 25 Ekim 1992 tarihli ve 21386 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

⁵⁹ İnternet adresi; <http://www.coe.int>

⁶⁰ İnternet adresi; <http://www.un.org>.

⁶¹ Kopenhag siyasi kriterlerinin içeriğine ilişkin Avrupa Birliğine üye olmak isteyen ülkelerin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına bağlı olmalarının bir gereği olarak, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 1993'de kabul ettiği 1201 sayılı tavsiye kararı ışığında, "azınlıkların parlamentoda temsili, hükümette üye bulundurmaları, yerel yönetimlere katılmaları, ilk ve orta öğretimde kendi dillerinde eğitim görmelerine olanak tanınması ve idare ve yargıda kendi dillerini kullanma haklarının yasal olarak verilmesi gibi kriterler üzerinde durulmaktadır." Ek İhtiyari Protokolü Uygun Bulma Kanununun Gerekçesinde de, "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesinin, Sözleşmede yer alan hakların ihlali nedeniyle mağdur olan bireylerden gelen şikâyetleri kabul etme ve inceleme yetkisi, Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol ile düzenlenmiştir. Ek İhtiyari Protokol, BM Genel Kurulunun 2200A (XXI) sayılı kararı uyarınca 16 Aralık 1966 tarihinde imza, onay ve taraf olmaya açılmış, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 3 Şubat 2004 tarihinde ülkemiz tarafından imzalanan Ek İhtiyari Protokole 104 ülke taraf olmuştur. Avrupa Birliğine (AB) yeni üye olan tüm ülkeler ile ülkemiz dışındaki aday ülkeler (Romanya ve Bulgaristan) Ek İhtiyari Protokole tarafıdır. 2003 yılı AB Katılım Ortaklığı Belgesinde "Güçlendirilmiş Diyalog ve Siyasi Kriterler" başlığı altında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün onaylanması 2003-2004 yıllarında ülkemizin yerine getirmesi gereken hususlar arasında sayılmaktadır. Ülkemizde son yıllarda yürütülen insan haklarına ilişkin yasal çalışmalar doğrultusunda, taraf olmadığımız temel insan hakları belgelerine katılarak bu konudaki yasal çerçeveyi tamamlamaya yönelik faaliyetler hızlandırılmıştır. Bu bağlamda, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Proto-

Dikkat edilmesi gerekir ki, mevcut hukukumuzda özellikle Lozan Barış Andlaşmasında, azınlıklar⁶² tanıma esasına göre tespit edilmiş iken, BM Sözleşmeleri ve Avrupa Birliği'nin ülkemizden talep ettiği azınlık anlayışı "hissetme" esasına dayanmaktadır.

Sözleşmenin 27. maddesi, "ulusal azınlıklar" kavramını kullanan ve ilgili devlet içerisinde eski bir geçmişe sahip olan ve mensuplarının o devletin vatandaşları olması gereken yerleşik gurupları korumakla sınırlı diğer bazı sözleşmelerle karşılaştırıldığında, azınlıklara ve azınlık haklarına yönelik geniş bir anlayışı temsil etmekte, "etnik, dilsel ve dinsel azınlıklardan" bahsetmekte ve yeni ve hatta söz konusu ülkede geçici olan guruplara dahi uygulanmaktadır.

Komite ayrıca, 27. maddenin korumasının bir azınlığın varlığının devlet tarafından resmen tanınmasına değil, nesnel bir olguya dayandığını da vurgulamaktadır⁶³.

Bütün halkların kendi kaderini tayin hakkı, "bütün halklara" tanınmış bir hak olması dolayısıyla gerçek anlamda kolektif niteliğe sahip bir insan hakkıdır ve İnsan Hakları Komitesi'nin yorumuna göre, İhtiyari Protokol kapsamında bireysel şikâyeteye konu edilemez⁶⁴. Ancak, bütün halkların "siyasal statülerini özgürce kararlaştırma" hakkı kapsamında, sırasıyla egemenliğe⁶⁵ yönelik bir dışsal boyut ve sonuç olarak, demokratik yönetim koşulunu düzenleyen 25. maddeyle ilişkilendirilebilecek yönetime ilişkin bir de içsel boyut bulunmaktadır. Bu bağlantı, Komite'nin sonuç gözlemlerinde de vurgulanmaktadır⁶⁶.

Komite, nüfusu içerisinde yerli halkları barındıran ülkeler tarafından sunulan raporlara ilişkin olarak açıkladığı Sonuç Gözlemlerinde, belirli bazı yerli gurupların örneğin; 'Aborjin halklarının durumunun Kanadalıların karşı

kole taraf olunması, insan hakları konularına öncelik veren Hükümetimizin bu alanda aldığı kapsamlı önlemlerin yeni bir örneğini oluşturacaktır." (TBMM; Dönem: 22, Yasama Yılı: 4, (S. Sayısı: 1003), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/891) şeklindeki açıklamaya yer verilmiştir.

⁶² Azınlığın anlamı, azınlık dili konusunda daha geniş bilgi için bakınız. ÖZKAN Gürsel, Anayasa Değişiklikleri ve Resmi Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme, KHUKA Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 4, Eylül 2001, s.42-54.

⁶³ Sözleşmenin 27. maddesiyle ilgili 23 (50) sayılı Genel Yorum, paragraf 5.1 ve 5.2, HANSKI - SCHEININ, s.510.

⁶⁴ HANSKI - SCHEININ, s.4

⁶⁵ Milli egemenlik ulusalüstü hukuk konularında daha geniş bilgi için bakınız. ÖZKAN Gürsel, Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimize 80. Yıl Armağanı, Cilt : 11, Sayı : 3-4, Yıl : 2003, s.229-265.

⁶⁶ HANSKI - SCHEININ, s. 566.

karşıya olduğu en acil insan hakları meselesi olduğunu' belirtmekte, 1. madde kapsamında Aborjinlerin "halk" niteliğine sahip olduğu görüşünü kabul etmektedir⁶⁷.

Belirtilmesi gerekir ki, her ne kadar Komite, İhtiyari Protokol usulünün, Sözleşmenin ihlal edilmesi sonucunda mağdur olduğunu iddia eden 'bireyler' tarafından başlatılabilmesi nedeniyle, gerçekten kolektif bir karaktere sahip olan 'kendi kaderini tayin hakkının' İhtiyari Protokol kapsamında bir başvuruya konu edilemeyeceğini benimsemekte ise de, 'kendi kaderini tayin hakkının' bir azınlığa mensup olan kişilerin kendi kültürel haklarından yararlanma hakkını da içeren (27. madde) Sözleşme'nin diğer hükümlerinin yorumlanmasına etkili olabileceğini açıkça kabul etmiş bulunmaktadır. Yine Komite, 1. madde hükümlerini, başta 25., 26. ve 27. maddeler olmak üzere Sözleşme tarafından korunan diğer hakların yorumlanmasında da kullanmaktadır⁶⁸.

Sözleşmenin azınlık haklarıyla ilgili olan ve kolektif açılımlara sahip bireysel bir hak olarak formüle edilmiş bulunan 27. madde⁶⁹, İhtiyari Protokol kapsamında önemli bir dizi davaya konu olmuştur⁷⁰.

Bu arada belirtmekte yarar vardır ki, din özgürlüğü Sözleşme kapsamındaki mutlak haklardan birini oluşturmaktadır. Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrasında ve 26. maddesinde yer alan ayrımcılık yasağı açıklanırken, yasaklanmış ayrımcılık temellerinden biri olarak din özellikle belirtilmektedir. Yine, 24. maddenin 1. fıkrasında yer alan çocuk hakları hükmünde de dine yönelik özel bir düzenleme yer almakta ayrıca, 27. madde de yer alan etnik, din ve dil bakımından azınlık mensuplarının, kendi guruplarının diğer üyeleri ile birlikte dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme hakkının engellenemeyeceğine ilişkin azınlık hakları hükmü ile de daha öte bir koruma getirilmektedir.

Şöyle ki, "ibadet kavramı, inancı doğrudan ifade eden ayinsel ve merasim nitelikli davranışların yanı sıra, bu gibi davranışların ayrılmaz bir parçası olan, ibadet yerlerinin inşası, yerleşik ayin kalıplarının ve eşyalarının kullanılması, simgelerin sergilenmesi ve tatil ve dinlenme günlerine riayet edilmesi gibi unsurlarda dahil olmak üzere çeşitli uygulamaları kapsamaktadır. Dini yada inancı icra ve bunun icaplarını yerine getirme, yalnızca merasim

⁶⁷ Komite'nin Kanada hakkında sunduğu 1999 tarihli Sonuç Gözlemi, HANSKI - SCHEININ, s. 568.

⁶⁸ HANSKI - SCHEININ, s. 5669.

⁶⁹ "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, grubun diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır".

⁷⁰ HANSKI - SCHEININ, s.4

nitelikli davranışları değil, ayırt edici kıyafetlerin giyilmesi yada başın örtülmesi, yaşamın belirli evreleriyle bağlantılı olan ayinlere katılım ve bir gurup tarafından geleneksel olarak kullanılan belirli bir dilin kullanımı gibi gelenekleri de kapsayabilir”⁷¹.

Yine, Komite, “Devlet okullarında dinlerin genel tarihi ve ahlak gibi konularda eğitim verilmesine izin verildiğini belirtmekte, ancak belirli bir din yada inanç konusunda devlet tarafından sunulan eğitim, velilerin ve vasilerin istekleri gözetilerek, herkes için muafiyet veya alternatif öngörmedikçe 18/4. maddeyle bağdaşmaz” demekte,⁷² askerlik hizmetinin vicdanen reddedilmesinin 18. madde kapsamındaki korumadan açıkça yararlandığını belirtmektedir⁷³.

İnsan Hakları Komitesi 18. maddeyle ilgili olarak verdiği bir kararında, “din eğitimi için devlet bütçesi ayırmak gibi genel bir yükümlülük bulunmamasına karşın, bir devletin belirli bir din için böyle bir bütçe ayırmayı tercih etmesi halinde, diğer dinlerin mensuplarına karşı ayrımcılık yapamayacağını” kabul etmiştir⁷⁴.

Komite, Kanada’da ki Yasa hükmü olan reklam, afiş ve ticari reklamlarda yalnızca Fransızca kullanılır kuralının, Fransızca’dan başka bir dilde kamusal reklam yapılması ile kamu düzeninin tehlikeye atılmış olacağına inanmak için bir sebep görmemiş⁷⁵ ve bir Devlet, bir yada daha fazla resmi dil tercih edebilir; ancak kamusal yaşam alanlarının dışında, kişinin kendisini kendi tercih ettiği bir dilde ifade etme özgürlüğünü engelleyemez. Bu nedendir ki, Komite, 19. maddenin 2. fıkrasının ihlal edilmiş olduğu kanaatine varmıştır.

Protokole konulan beyan ve çekincelerin yetersiz olduğu, bu durumyla yürürlüğe girmiş olması durumunda bile, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin çok kısa bir süre içerisinde kuruluşunun ve demokrasisinin temelini oluşturan “laiklik” ilkesinin tehlikeye düşürüleceği açıktır⁷⁶. Yine, Tevhidi Tedri-

⁷¹ Sözleşme’nin 18. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında düzenlenen kişinin dinini yada inancını ortaya koyması konusundaki Komite’nin Genel Yorumunun 4. paragrafı, HANSKI - SCHEININ, s.350.

⁷² Sözleşme’nin 18. maddesi hakkındaki Genel Yorumun 6. paragrafı, HANSKI - SCHEININ, s.353.

⁷³ 18. maddenin askerlik hizmetinin vicdanen reddedilmesine de uygulanabilir olduğu, BRINKHOF – HOLLANDA (Başvuru No: 4021990) ve WESTERMAN – HOLLANDA (Başvuru No: 682/1996), HANSKI - SCHEININ, s.353.

⁷⁴ HANSKI - SCHEININ, s.354

⁷⁵ Komite, 27. madde kapsamında Kanada’daki Fransızca konuşan azınlığın kendi dilini kullanma hakkı olarak nitelemiştir. HANSKI - SCHEININ, s.423.

⁷⁶ KANADOĞLU Sabih, Sessiz Devrimin Ayak Sesleri, 9.3.2006 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

sat (Eğitimin Birliği) Kanunu ve Anayasanın laiklik ve eğitim ile ilgili hükümleri konusunda, Sözleşme'nin 18. maddesine çekince konulmamış olması da yaşamsal önem taşımaktadır.

Anayasa normlarının hiyerarşisi sorunu ayrıca incelenmesi gereken teknik bir konu olmakla birlikte, Anayasa normları arasında hiyerarşi bulunmamaktadır. Uluslar arası hukuk normları, Türk normlar hiyerarşisinde anayasal ve anayasa üstü değil, kanun düzeyindedir⁷⁷.

Anayasanın 90. maddesine göre "usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir". Dolayısıyla, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Anayasanın altında ve kanunlar ile aynı düzeyde bulunmaktadır. Sözleşme bir kanun ile çatışırsa, Anayasanın 90. maddesine eklenen son fıkra uyarınca kanun Sözleşmeden sonraki bir tarihli olsa bile, Sözleşmeye aykırı hükümler taşıyorsa, Sözleşmenin hükümleri ihmal edilemeyecek, Kanunun hükümleri uygulanamayacaktır.

İnsan Hakları Komitesince verilecek ihlal kararlarının, yukarıda hükümlerine yer verilen usul kanunları uyarınca "yargılamanın yenilenmesi" nedeni olarak ileri sürülmesi halinde, Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasındaki düzenleme aşılamayacaktır.

İnsan Hakları Komitesine bireysel başvuru hakkının kabul edilmiş olması nedeniyle, Sözleşme'de düzenlenen haklar kapsamında Sözleşmeye veya Protokole konulan çekincelere ve yapılan beyanlara rağmen, ulusal makamlara yapılacak başvuruların reddi üzerine açılacak davalarda verilecek ret kararlarının iç hukuk yolları tüketildikten sonra, İnsan Hakları Komitesine başvurulması süreci işletilecek ve önümüzdeki yıllarda, Türkiye aleyhine Lozan düzeni başta olmak üzere, eğitim, din ve vicdan özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı ile ilgili hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine kararlar verilebilecektir.

Sonuç olarak, Türk Devlet ve toplum yapısını bozabilecek neticeleri olacak ulusal yargı merciilerince kararlar verilmesinin yolu açılmış bulunmaktadır.

⁷⁷ GÖZLER Kemal, Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 1999, s. 289

KAYNAKÇA

AKILLIOĞLU Tekin, İnsan Hakları-I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara 1995

Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı - Küreselleşme- Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000

DÖNER Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. Ankara 2003

GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 4. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul 2003

GÖZLER Kemal, Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 1999

GÜLMEZ Mesut, Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2004

GÜNDÜZ Aslan, Milletlerarası Hukuk : Temel Belgeler – Örnek Kararlar, Beta Yayınları, İstanbul 1998

HANSKI Raija- **SCHEININ** Martin (Çev. Defne **ORHUN**), İnsan Hakları Komitesinin Emsal Kararları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005

KABOĞLU İbrahim Ö., Çevre Hakkı, İmge Kitabevi, İstanbul 1996

KANADOĞLU Sabih, Sessiz Devrimin Ayak Sesleri, 9.3.2006 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

KAPANİ Münici, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987

ÖZKAN Gürsel, Hukuk Devleti ve Yargı Denetimi, Saydam Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1995

ÖZKAN Gürsel, Demokratik Yönetime Geçiş-21. Yüzyıl Türkiye için Bir Kanun Önerisi, Tutibay Yayınları, Ankara 2001

ÖZKAN Gürsel, Anayasa Değişiklikleri ve Resmi Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme, KHUKA Kamu Hukuku Arşivi, Yıl : 4, Eylül 2001

ÖZKAN Gürsel, Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimize 80. Yıl Armağanı, Cilt : 11, Sayı : 3-4, Yıl : 2003

SUR Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2000

ÜNAL Şeref, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 1997